
СТАТТІ

УДК 78.9

*Ольга Шуміліна***ІРИНЕЙ ФАЛЬКОВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ДІЯЧ
УКРАЇНСЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА І КУЛЬТУРИ
(до 250-ліття від дня народження)**

Розглядається життєвий і творчий шлях видатного українського освітнього і церковного діяча кінця XVIII – першої чверті XIX століття Іриней Фальковського.

Ключові слова: *Київська академія, Михайлівський Золотоверхий монастир, Іриней Фальковський.*

Вперше з ім'ям Іриней Фальковського я зіткнулася під час праці над кандидатською дисертацією, коли у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського намагалася розшукати невідомі музичні рукописи з партесними творами. Короткі описи виявлених мною рукописних пам'яток¹, що походять з Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві, містили поклики на Іриней Фальковського як упорядника, хоча в самих рукописах ім'я Фальковського не зустрічалось. Проте пам'ятки містили велику кількість однотипних упорядницьких записів, виконаних чітким рівним почерком, наближеним до друкованого шрифту. Зміст записів зводився до констатації факту перегляду твору й відзначення поточної дати: «Смотрено 29 декабр. 1809», «Смотрено 8 генваря 1810», «Сочиненіє Г[осподи]на А. Веделя Смотрено 13го августа 1811»). Всього у рукописах було виявлено 63 такі записи, зроблені впродовж двох років (з 18 грудня 1809 року до 10 лютого 1812)².

Припустивши, що подібні записи не тільки відображають упорядницьку діяльність особи, яка їх залишила, а й свідчать про те, що ця людина мала дуже широкі повноваження у своїй церковній установі, які дозволили їй ініціювати укладання нового церковно-співацького збірника і здійснювати контроль за переписом духовних концертів, я вирішила з'ясувати ім'я настоятеля Михайлівського Золотоверхого монастиря, який перебував на цій посаді в означений період. Ознайомлення з публікаціями, в яких висвітлюється історія монастиря

---

¹ ІР НБУВ, I, 5587 (другий бас), 5588 (перший тенор), 5589 (перший альт), 5590 (перший дискант), 5591 (другий дискант), 5592 (перший бас), 5593 (третій тенор), 5594 (третій дискант), 595 (третій бас).

² Детальніше див.: Шуміліна О. А. *Перехідні процеси в українській партесній музиці середини XVIII ст. (за матеріалами київської колекції рукописних пам'яток)*: Дис. канд. мистецтв. – Київ, 2004. – С. 32–56.

початку XIX століття³, показало, що в той час Михайлівський Золотоверхий монастир очолював Іринеєм Фальковський, вікарій Київської митрополії та єпископа Чигиринського⁴. Перегляд інших рукописних матеріалів, Фальковського, зокрема, каталогом книг бібліотеки Михайлівського Золотоверхого монастиря⁵ та співставлення почерків остаточно переконали мене в тому, що всі неавторизовані записи, які зустрічаються в досліджуваних музичних рукописах, були зроблені рукою Іринеєм Фальковського.

Намагаючись дізнатися більше про людину, завдяки якій понад 200 років тому з'явилася збірка творів, що стала матеріалом моєї кандидатській дисертації, з'ясувала, що Фальковський не був професійним музикантом, але захоплювався церковним співом і дуже багато зробив для розвитку церковно-співацької освіти в Україні. Серед його заслуг – організація ірмологійного класу в Київській академії⁶, заснування школи церковного співу в Михайлівському Золотоверхому монастирі⁷. Стало зрозумілим, для чого було ініційоване створення нового церковно-співацького збірника і звідки взяли записи. Іринеєм Фальковський, як настоятель монастиря, при якому була відкрита школа церковного співу, дбав про забезпечення монастирського хору співацьким репертуаром. Саме тому він надав монастирським регентам розпорядження про укладання збірника духовних концертів і надалі систематично перевіряв, як триває виконання цього завдання.

Сьогодні ім'я Іринея Фальковського (1762–1823), єпископа, видатного церковного й освітнього діяча, науковця, письменника, професора Київської академії, відоме досить вузькому колу науковців. Він був вихованцем Київської академії, пройшовши шлях від учнівської лави через багаторічну викладацьку діяльність до найвищої ректорської посади. Після навчання у Києві продовжив свій освітній вишкіл за кордоном, що згодом дозволило йому викладати в Київській академії деякі спеціальні дисципліни, які були введені до навчальних планів наприкінці XVIII століття. Викладав практично в усіх класах Київської академії і з багатьох предметів залишив навчальні посібники. Прийнявши духовний сан, Іринеєм Фальковський розпочав шлях до духовного аскетизму, що не завадило йому розкрити неабиякі організаторські здібності. Він неодноразово призначався на високі керівні посади в київських монастирях, і кожного разу духовне і

³ Е. Голованский. *Киево-Златоверхо-Михайловский первоклассный монастырь и его скит Феофания* Евстратий Голованский. – Киев: Типография В. Давиденко, 1878.

⁴ Там само, с. 131–140.

⁵ *Каталог книг, принадлежащих библиотеке Киевского Золотоверхо-Михайловского Монастыря, по пересмотрению оной Иринеем Епископом Чигиринским, и по приведении в новый порядок, переписанный им же самим, 1808 года, месяца октября // ИР НБУВ, 540 п. / 1765с.*

⁶ Детальніше див.: Козицький П. *Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування*. – Київ: Музична Україна, 1971. – С. 44–45, 51; Корній Л. *Історія української музики*. – Ч. 2. – Київ – Харків – Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1988. – С. 67.

⁷ *Киево-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.*: Енциклопедичне видання / упоряд. З. І. Хижняк, ред. В. С. Брюховецький. – Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – С. 559.

суспільне життя в очолюваному ним монастирі значно пожвавлювалося, одержувало нового імпульсу, підіймалося на вищий рівень. За повсякденними турботами, пов'язаними з життям монастирської братії, ніколи не забував про свої духовне призначення. Як високоосвічений і талановитий богослов, він був видатним церковним письменником і проповідником. Покинув значну рукописну спадщину, мав прижиттєві друковані видання своїх праць.

У XIX столітті особі Іриней Фальковського приділялося досить багато уваги. В енциклопедичних виданнях і періодиці час від часу публікувалися невеличкі статті (Євгенія Болховітінова, Віктора Асоченського, Григорія Геннаді, Олександра Амфітеатрова, Осипа Бодяньського та ін.), в яких подавалися біографічні відомості, огляд його церковної, освітньої та наукової діяльності⁸. У 1861 році в «Київських єпархіальних відомостях» була опублікована «Хроніка життя преосвященного Іриней Фальковського, складена за його рукописами», автор якої, протоієрей Іоан Скворцов, користувався його автобіографічними записками⁹. У 80-ті роки XIX століття побачила світ ґрунтовна праця вихованця Київської духовної академії Георгія Булашева «Преосвященный Ириней Фальковский, епископ Чигиринский» у вигляді трьох статей в журналі «Киевская старина» та як окрема книга¹⁰. В її основу були покладені матеріали магістерської дисертації Булашева, засновані на вивченні документів, рукописних і друкованих праць Іриней Фальковського. На початку XX століття відомий київський літературознавець і професор Київської академії Микола Петрова опублікував «Автобіографічні записки преосвященного Ириней Фальковского. Частина I (1762–1783 рр.)», у якій викладаються цікаві факти його учнівського періоду життя, почерпнуті з автобіографічних нотаток¹¹. У XX столітті інтерес до Фальковського значно зменшився, що було пов'язане з політичними та ідеологічними пріоритетами радянської держави.

У житті Іриней Фальковського, насиченому різноманітними подіями, чітко виокремлюються три періоди: учнівський, викладацький і єпископський. Учніський період тривав до 1784 року і був пов'язаний з навчанням Івана Фаль-

⁸ Інформація про публікації першої половини і середини XIX століття наводиться Г. Булашевим у його праці (див.: Булашев Г. *Преосвященный Ириней Фальковский, епископ Чигиринский*. – Киев: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1883. – С. 3–4).

⁹ Хроника жизни преосвященного Ириней Фальковского, составленная по его рукописям // *Киевские епархиальные ведомости*. – 1861. – № 6, с. 173–187; № 8, с. 244–263; № 10, с. 305–321.

¹⁰ Булашев Г. *Преосвященный Ириней Фальковский*.

¹¹ Петров Н. Автобиографические записки преосвященного Ириней Фальковского, част. I (1762–1783 гг.) // *Труды Киевской духовной академии*. – 1907. – Июль (кн. 7). – С. 456–479. Рукопис, яким скористувався М. Петров, знаходився в домашній бібліотеці М. Буданова і 5 жовтня 1906 року був переданий в Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії (опис рукопису див.: Лебедев А. *Рукописи церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии*. – Саратов: Электротипография «Волга», 1916. – С. 372). Зараз рукопис зберігається в ІР НБУВ, ф. 301 (Церковно-археологічний музей), од. зб. 730 (муз. 929).

ковського в Київській академії (1773–1775, 1783–1784) та в декількох європейських освітніх закладах – Токайській римсько-католицькій школі (1775–1777), Пресбурзькій (1777–1778) і Пештській (1778–1880, 1881–1882) гімназіях, Будимському університеті (1780–1781).

Його викладацький період охоплює 21 рік (1783–1804), протягом яких він працював у Київській академії, де викладав різні навчальні дисципліни. Ще перебуваючи на викладацькій посаді, він прийняв чернечий постриг (1786). Чернецтво сприяло духовному зростанню, а також відкрило перед талановитим 24-річним юнаком шлях до найвищих академічних і церковних посад. У 1803 році він стає ректором Київської академії і перебуває на цій посаді з 20 квітня 1803 року до 25 лютого 1804.

У 1807 році в житті Іриней Фальковського розпочинається єпископський етап. 24 лютого 1807 року в Софійському соборі Києва відбулося його висвячення на єпископа Чигиринського з прийняттям посади вікарія Київської митрополії (тобто заступника митрополита Київського і Галицького). Резиденція Київського вікарія знаходилася в Михайлівському Золотоверхому монастирі, який ставав у його підпорядкування. Так Іриней, єпископ Чигиринський, у 1807 році став настоятелем Михайлівського Золотоверхого монастиря й очолював його протягом 1807–1812 та 1813–1823 років. Невеличка перерва була пов'язана з призначенням Іриней єпископом Смоленським і Дорогобузьким і короткочасним перебуванням на єпископській кафедрі у Смоленську.

Зробити таке блискуче сходження і залишити помітний слід в українській освіті, науці, культурі та духовному житті Іриней Фальковському допомогли не тільки добра освіта і підтримка високих покровителів¹², а й природна обдарованість, велика працездатність і чітке розуміння свого життєвого призначення.

Здібності до навчання у нього проявилися ще в дитинстві. Народився 28 травня 1862 року в селі Білоцерківка Пирятинського повіту Лубенського полку (нині Пирятинський район Полтавської області) в родині священика, був охрещений під іменем Івана (Іриней його чернече ім'я). Його батько Йоаким (в чернецтві Юстин) Фальковський навчався в Київській академії, де успішно закінчив курс філософії. Вирішивши дати своєму синові добру освіту, Юстин Фальковський почав готувати його до навчання в Київській академії. Під час домашніх занять Іван Фальковський несподівано для батька виявив значні успіхи в засвоєнні латинської мови. Одержавши від батька гарну підготовку, у травні 1773 року він вступає на навчання в Київську академію, де його приймають в клас інфими, але вже у вересні того ж року переводять в синтаксиму, поминаючи клас граматики, де учні вивчали латинську мову, а в жовтні наступного 1774 року переводять у клас піітики, де навчається до початку 1775 року¹³.

¹² Мається на увазі митрополит Київський і Галицький Самуїл Милославський, який перебував на митрополичому престолі впродовж 1783–1796 рр.

¹³ Петров Н. Автобиографические записки. – С. 462–463

Навчання у Київській академії було перерване через призначення батька на посаду капелана православної церкви в угорському місті Токаї, де знаходилася закупівельна комісія угорських вин для російського імператорського двору. Отець Юстин відправився в Токай разом зі своїми синами і скористався своїм призначенням задля здобуття дітьми європейської освіти¹⁴. З лютого 1775 до липня 1777 року Іван Фальковський навчається у Токайській чотирикласній римсько-католицькій школі, де відвідує заняття класу синтаксими (найвищого в цьому навчальному закладі), вивчає угорську мову й латинську граматику. З вересня 1777 року продовжує навчання в Пресбурзькій гімназії¹⁵, у якій протягом одного року займається у класі синтаксими, де вивчає обов'язкові дисципліни (латину, твори давньоримських авторів, римську історію, поетику, географію, арифметику, грецьку граматику), а в рекреаційні дні відвідує лекції філософського класу й з власної ініціативи вивчає німецьку мову та математичні науки¹⁶.

Наступний етап навчання Івана Фальковського був пов'язаний з Пештською королівською гімназією отців піарів, до якої був прийнятий у вересні 1778 року. Його зарахували до класу піітики, але на вимогу батька одразу ж перевели в клас риторики. Відвідував лекції в обох класах, вивчаючи піітику в рекреаційні дні. В одному з листів до батька в Токай він писав, що відвідує додаткові заняття з геометрії, оскільки дуже цікавиться цією наукою¹⁷. Провчившись у класі риторики п'ять місяців, був змушений тимчасово перервати свої заняття через родинні обставини¹⁸, та в жовтні 1779 року повернувся до Пештської гімназії й був прийнятий до філософського класу. Його програма складалася з двох частин (клас логіки і клас фізики) і тривала два роки. Протягом 1779–1780 року Іван Фальковський навчався у першому філософському класі (*classis logicorum*), де слухав лекції з логіки, історії філософії, літератури, алгебри, геометрії, угорської історії, загальної й сільськогосподарської економіки.

У 1880 році він тимчасово залишив Пештську гімназію і вступив до Будимського університету задля того, щоб прослухати курс експериментальної фізики, якою дуже цікавився. Навчання в університеті тривало протягом одного року (1780–1781), після чого повернувся в Пештську гімназію і закінчив навчання у другому філософському класі, прослухавши усі дисципліни *classis physicorum* (1781–1782).

---

¹⁴ Разом з Іваном Фальковським в Токай поїхав його молодший брат Степан (помер 1 червня 1777 року).

¹⁵ Після закінчення І. Фальковським навчання в Токайському училищі, о. Юстин намагався віддати свого сина до Віденського університету, але йому було відмовлено, оскільки в університеті не навчали православних.

¹⁶ Петров Н. Автобиографические записки. – С. 468.

¹⁷ «Хожу также и на геометрическую экстраординарную науку, понеже я к ней охоту имею, и в ней никакого затруднения не чувствую» (цит. за: Петров Н. Автобиографические записки. – С. 469).

¹⁸ Тяжка хвороба і смерть батька, що наступила 8 жовтня 1779 року в Токаї.

У лютому 1783 року Іван Фальковський повернувся до Києва, де був прийнятий у богословський клас Київської академії для повного завершення своєї освіти.

Під час навчання в європейських освітніх закладах Фальковський одержав ґрунтовні знання з цілого ряду предметів університетського курсу, які не викладалися в Київській академії (математика, фізика, астрономія, географія, загальна історія, сучасні іноземні мови). Проявилася і розвинулася його літературно-поетична обдарованість. Усі набуті знання він вміло використовував під час викладацького періоду свого життя¹⁹.

Між завершенням етапу учнівства й початком педагогічної діяльності не було чіткого розмежування, оскільки Фальковський був призначений викладачем класу арифметики Київської академії ще під час свого навчання в богословському класі, що відбулося 24 грудня 1783 року за розпорядженням київського митрополита Самуїла Милославського²⁰. Після блискучого складання іспитів з навчальних дисциплін богословського класу, Фальковський як один з кращих випускників поповнює викладацький склад Київської академії. У жовтні 1784 року він призначається викладачем класу інфими, з 1785 року починає викладати німецьку мову, а в 1786 році призначається «вышняго класса грамматики учителем и академической бурсы супер-интендентом»²¹. У різні часи він викладав у своїй alma mater теоретичну і практичну арифметику, німецьку мову, географію, геометрію, алгебру, архітектуру, філософію, історію, змішану математику [4, с. 478–479].

Освітній кар'єрі Іриней Фальковського сприяла реформа академічної освіти, розпочата у середині 80-х років XVIII ст. митрополитом київським Самуїлом. Вона передбачала кардинальну перебудову усієї системи навчання, наближення її до сучасних університетських програм і потребувала введення нових навчальних дисциплін. Знання, одержані Фальковським в освітніх закладах Угорщини, вельми корисно прислужилися для Київської академії. Ще за кордоном він усвідомив своє покликання у викладацькій діяльності. У листі до радника російського посольства у Відні Григорія Полетики від 31 січня 1781 року він писав: «Я, коротко сказать, приготовлялся к учительству и, следовательно, может быть, и к монашеству»²².

28 лютого 1786 року він прийняв чернечий постриг під іменем Іриней, що створило умови його викладацькому зростанню. 1 вересня 1787 року він був призначений вчителем класу піітики. У 1798 році І. Фальковський приступив до викладання змішаної математики у вищих академічних класах, зробивши

¹⁹ Побутова сторона перебування І. Фальковського в Угорщині була досить непростюю. Тяжке матеріальне положення, втрата батька в сімнадцятирічному віці змушували його постійно шукати додаткові заробітки, а також сприяли формуванню деяких шкідливих звичок, які дуже заважали йому надалі (наприклад, пияцтва).

²⁰ Петров Н. Автобиографические записки. – С. 477.

²¹ Булашев Г. Преосвященный Ириней Фальковский. – С. 70.

²² ІР НБУВ, од. зб. 699/621с, арк. 94 зв.

математичний клас дуже популярним в академії, а своїх вихованців – відмінними знавцями математичних наук²³. 4 серпня 1793 року він стає викладачем класу філософії, залишивши клас піітики (за рік до цього, 1792 року, він організував для студентів академії «Вільне піітичне товариство»). Змінивши за досить короткий час чотири академічні кафедри (класи інфими, граматика, піітики й філософії) і показавши в кожному з предметів глибокі знання та блискучу лекторську обдарованість, Фальковський 3 вересня 1795 року був призначений префектом і вчителем богослов'я. І якщо посаду префекта залишив у тому ж році, то богословську кафедру він займав багато років, читаючи лекції з великим успіхом. Вершиною його викладацької діяльності в Київській академії стала ректорська посада, яку він займав з 20 квітня 1803 року²⁴ до 24 лютого 1804 року.

Духовна кар'єра Іриней Фальковського також складалася досить вдало. У 1798 році він одержав титул соборного ієромонаха Києво-Печерської лаври, а на початку 1799 року був призначений настоятелем Гамаліївського монастиря Чернігівської єпархії з переведенням у сан архімандрита, залишаючись на вчительській посаді у Київській академії. У серпні того ж року з переведенням штату Гамаліївського монастиря до Києво-братського, його призначають настоятелем цього монастиря. Після відходу з академії у 1804 році Іриней очолив київський Пустинно-Микільський монастир.

Останній єпископський етап життя Іриней Фальковського починається у 1807 році після висвячення в сан єпископа Чигиринського з призначенням на вікарія київського. Він очолює Михайлівський Золотоверхий монастир і перебуває на посаді настоятеля практично до самої смерті²⁵ (за винятком 1812–1813 років, коли він короточасно був єпископом Смоленським і Дорогобузьким і переїхав до Смоленська). Багаторічний лекторський досвід викладача трансформується на блискучого проповідника, а письменницька обдарованість знаходить свою реалізацію в тлумаченні текстів Святого Письма, продовжуються заняття улюбленими науками, зокрема, астрономією.

---

²³ З цього предмету І. Фальковський написав навчальний посібник «Сокращение смешанной математики, разделенное на две части, из которых первая содержит механику, гидростатику, аэрометрию, гидравлику, оптику, катоптрику, диоптрику и перспективу; а другая – тригонометрию сферическую, начала астрономии, географию, хронологию, гномонику, пиротехнию, архитектуру гражданскую и военную, собранное из разных авторов в пользу киевского академического юношества, в Киеве, 1793 г.». Рукопис знаходиться в колекції Софійського собору ІР НБУВ, 725/580с.

²⁴ Цю дату подає Зоя. Хижняк (Хижняк З. *Ректори Києво-Могилянської академії (1615–1817 рр.)*. – Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2002, с. 177), у той час як Г. Булашев подає іншу дату – 20 березня 1803 року (Булашев Г. *Преосвященный Ириней Фальковский*. С. 666).

²⁵ Цей період висвітлюється у сучасній праці: Шекера І. Іриней Фальковський – настоятель Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря (1807–1811, 1813–1823 рр.) // *Культурна спадщина Києва: Дослідження та охорона історичного середовища. Михайлівський Золотоверхий монастир*. – Київ: Фенікс, 2008. – С. 69–72

Іриней Фальковський залишив велику рукописну спадщину: щоденні й мемуарні записи, листування, збірки віршів (російською, латинською, німецькою, французькою мовами), каталоги бібліотек, конспекти лекцій і навчальні посібники, історичні, філософські й богословські твори, записи проповідей і духовних бесід, тлумачення Святого Письма та ін. Рукописні праці торкаються різноманітних форм життя і свідчать про глибокі енциклопедичні знань та широке кола його зацікавлень.

Точна кількість збережених рукописів Фальковського невідома. У своїй монографії «Преосвященний Іриней Фальковський, єпископ Чигиринський» Георгій Булашев зазначає, що в його розпорядженні знаходилися 92 томи рукописів, виконаних рукою Фальковського, з яких 77 томів належали бібліотеці Софійського собору, 8 томів – бібліотеці Михайлівського Золотоверхого монастиря, по одному тому – бібліотеці Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії та домашній бібліотеці проф. М. Буданова, п'ять томів – домашній бібліотеці проф. М. Щеголева²⁶. З повідомлення Булашева стає зрозумілим, що у 80-ті роки XIX століття більша частина рукописів Фальковського перебувала в бібліотеці Софійського собору, куди вони потрапили після його смерті, у відповідності до розпорядження митрополита Київського Євгенія (Болховітінова). За ініціативи митр. Євгенія, у 20-х роках XIX століття був складений перелік рукописних праць Фальковського²⁷, який включає 70 позицій і дотепер є практично єдиним списком його рукописної спадщини. В бібліотеці Михайлівського Золотоверхого монастиря залишилися лише окремі рукописні книги Фальковського, які мали безпосереднє відношення до монастиря (наприклад, рукописний каталог книг монастирської бібліотеки). Відомості Булашева документально підтверджуються в «Описах рукописних колекцій Києва», виконаних і опублікованих професором Київської духовної академії Миколою Петровим на межі XIX–XX століть, де серед рукописних пам'яток бібліотек Софійського собору і Михайлівського Золотоверхого монастиря описані й рукописи Фальковського²⁸. У 20-х роках XX століття всі рукописні колекції Києва, в яких знаходилися рукописи Фальковського, були передані в бібліотеку Академії наук і зараз вони знаходяться в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Проте ці рукописи розосереджені у різних фондах, а інформація про їхнє знаходження несистематизована. Тож великий рукописний фонд Іриней Фальковського потребує каталогізації та ретельного опрацювання.

Далеко не все зрозуміло і з друкованими працями І. Фальковського, перелік яких подає Булашев. Прочитуємо повідомлення дослідника: «До настоящего

²⁶ Булашев Г. *Преосвященный Ириней Фальковский*. – С. 6–7.

²⁷ Список рукописей, Преосвященного Ириней Фальковского, составленный по распоряжению митрополита Евгения // *ІР НБУВ*, п.397/725с, арк. 3–4 зв.

²⁸ Петров Н. *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве*. – Вып. II, раздел Б: *Рукописи Киевского Златоверхо-Михайловского монастыря*. – Москва: Университетская типография, 1896. – С. 128–251; Вып. III: *Библиотека Киево-Софийского собора*. – Москва: Университетская типография, 1904

времени из всех многочисленных сочинений преосв. Иринея известны в печати только следующие:

1) „Сокращение Церковной хронологии, называемой наукой о Пасхлии”. Москва, 1797 г.

2) „Cristianae orthodoxae Dogmatico-polemicae Theologiae... Compendium”, в двух томах. Москва. 1802 г. 2-е изд. Москва, 1810 г.

3) „Толкование на послание св. апостола Павла к Римлянам”. Киев, 1806 г.

4) „Толкование на послание св. апостола Павла к Галатам”. Киев, 1807 г.

5) „Киевский Месяцеслов на лето от Рождества Христова 1799, которое есть простое” [...].

6) „Киевский Месяцеслов на лето от Рождества Христова 1798 которое есть простое», с „Историческим известием о святейших патриархах константинопольских, бывших от времен Константина Великого доже до взятия турками Цареграда в 1453 году”.

7) „Киевский Месяцеслов на лето от Рождества Христова 1800, которое есть высокосное”, с „Кратким историческим известием о Киевской Академии”.

8) „Сокращенный Пролог или краткие жизнеописания святых”. Киев, 1876. Издание Киево-Печерской лавры.

9) „Сокращение и толкование находящихся во 2-й части Кормчей книги церковных правил о степенях родства”. Киев, 1876 г.»²⁹.

У відділі стародруків НБУВ з усіх зазначених публікацій Иринея Фальковського знаходяться лише чотири книги – два тлумачення на послання святого апостола Павла (до Римлян і до Галатів), а також два місяцеслови (за 1798 і 1799 роки); усі вони видані в друкарні Києво-Печерської лаври.

Повертаючись до питання про музичні зацікавлення Иринея Фальковського, відзначимо, що він добре знав церковну музику, розумів важливість навчання церковному співу, власноруч переписував духовні піснеспіви. Інформацію про те, що Фальковський «писав ноти», наводить в обох своїх публікаціях Георгій Булашев³⁰. Лідія Корній вважає, що Фальковський створював церковну музику, писав власні музичні твори³¹. Серед його рукописів Фальковського є пам'ятка з музичними прикладами – співами обиходу, стихирами, ірмосами, кантами, записаними акуратним і чітким почерком, з нотацією, наближеною до друкованих зразків, покликами на видання, звідки взятий той чи інший церковний піснеспів³². У записах двох кантів є виправлення нотного тексту, що може свідчити про їхнє створення Фальковським. Наводимо початковий фрагмент одного з зразків, позначеного в рукопису як «кант 3^й» (ІР НБУВ, 605/662с, арк. 76):

²⁹ Булашев Г. *Преосвященный Иринея Фальковский*. – С. 5.

³⁰ «И чего он только не сочинял, о чем только не писал! [...] составлял толкование на слово Божие и писал ноты (курсив наш – О. Ш.) с арифметикой для духовных училищ» (Булашев Г. *Преосвященный Иринея Фальковский*. – С. 90–91).

³¹ Корній Л. *Українська шкільна драма і духовна музика XVII – першої половини XVIII ст.* – Київ: Ін-т української археографії НАНУ, 1993 – С. 22–23.

³² ІР НБУВ, од. зб. 605/662с, арк. 76–89.

Кто ви - но-ва-тый су - ду пред - ста - ти у - же ко - неч - но бо -
 Од - нак че-ло-век так в ны-неш-ний век мо - жет се - бе раз-мыс-
 ит - ся. и - ли не - ра - ди - вый, и - ли не прав-ди - вый
 лить - ся:

Поетичне обдарування Іриня Фальковського наводить на думку, що він міг бути автором не тільки мелодії цього канту, а й віршованого тексту.

Завершуючи нарис життєвого шляху Фальковського, зазначимо, що його діяльність, високо оцінена сучасниками, залишилася поза межами наукових інтересів дослідників у наступні часи. Тому сьогодні залишається несистематизованим великий рукописний архів Фальковського, розосереджений у різних фондах ІР НБУВ, не встановлена точна кількість рукописів, не вдається розшукати його бібліотеку, свого часу залишену у спадок родині Бодянських³³, немає точної інформації про друковані праці. Враховуючи масштаб діяльності Іриня Фальковського і той великий внесок, який був зроблений ним у розвиток української освіти, науки, культурного й духовного життя, представляється необхідним проведення всебічного дослідження, головним завданням якого повинно стати створення єдиного каталогу його рукописних матеріалів, куди б увійшли й були опрацьовані всі рукописи, залишені цим видатним діячем, а також документи та історичні відомості, пов'язані з його життям і діяльністю.

Olha Shumilina. Irynei Fal'kovs'kyi – as a famous Figure in Ukrainian Enlightenment and Culture. *In the article, the review of life and creative path of the prominent ukrainian educationist and chearch dignitary of the end of XVIII – first half of XIX th. century.*

Key words: *Kyiv Academy, Michael's Golden-Domed Monastery, Iriney Falkovskiy.*

³³ Г. Булашев зазначає, що «богатая библиотека его (тобто І. Фальковського – О. Ш.) в последнее время находилась без всякого присмотра и свободно расхищалась всеми, кто имел охоту. Много книг сгнило даже, потому что библиотека одно время хранилась на месте, „где находится для церковных потребностей вода”» (див. Булашев Г. *Преосвященный Ириней Фальковски.* – С. 6).

Література

1. Булашев Г. Преосвященный Ириней Фальковский, коадьютор киевский // *Киевская старина*. – 1883. – № 1, с. 89–120; № 5, с. 66–96; № 8, с. 664–718. (Окреме видання: Булашев Г. *Преосвященный Ириней Фальковский, епископ Чигиринский*. – Квеа: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1883. – 285 с.).
2. Голованский Е. *Киево-Златоверхо-Михайловский первоклассный монастырь и его скит Феофания* Евстратий Голованский. – Киев: Типография В. Давиденко, 1878. – 215 с.
3. *Каталог книгам, принадлежащим библиотеке Киевского Златоверхо-Михайловского Монастыря, по пересмотрении оной Иринеем Епископом Чигиринским, и по приведении в новый порядок, переписанный им же самим, 1808 года, месяца октября* // *ІР НБУВ*, 540 п. / 176 с.
4. *Киево-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.*: Енцикл. вид. / упоряд. З. І. Хижняк, ред. В. С. Брюховецький. – Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 736 с.
5. Козицький П. *Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування*. – Київ: Музична Україна, 1971. – 147 с.
6. Корній Л. *Історія української музики*. – Част. 2. – Київ – Харків – Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1988. – 387.
7. Корній Л. *Українська шкільна драма і духовна музика XVII – першої половини XVIII ст.* – Київ: Ін-т української археографії НАНУ, 1993. – 183 с.
8. Лебедев А. *Рукописи церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии*. – Саратов: Электротипография «Волга», 1916.– 472 с.
9. Петров Н. Автобиографические записки преосвященного Иринейя Фальковского. – Част. I (1762 – 1783 гг.) // *Труды Киевской духовной академии*. – 1907. – Июль (кн. 7). – С. 456–479.
10. Петров Н. *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве*. – Вып. II, раздел Б: *Рукописи Киевского Златоверхо-Михайловского монастыря*. – Москва: Университетская типография, 1896. – С. 128–251; Вып. III: *Библиотека Киево-Софийского собора*. – Москва: Университетская типография, 1904. – 307 с.
11. Хижняк З. *Ректори Києво-Могилянської академії (1615-1817 рр.)*. – Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 190 с.
12. Хроника жизни преосвященного Иринейя Фальковского, составленная по его рукописям // *Киевские епархиальные ведомости*. – 1861. – № 6, с. 173–187; № 8, с. 244–263; № 10, с. 305–321.
13. Шекера І. Іриней Фальковський – настоятель Київського Михайлівського Златоверхого монастиря (1807–1811, 1813–1823 рр.) // *Культурна спадщина Києва: Дослідження та охорона історичного середовища. Михайлівський Златоверхий монастир*. – Київ: Фенікс, 2008. – С. 69–72.
14. Шуміліна О. А. *Перехідні процеси в українській партесній музиці середини XVIII ст. (за матеріалами київської колекції рукописних пам'яток)*: Дис. канд. мистецтв. – Київ, 2004. – С. 32–56.

